

**ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา: บทแปลและบทวิเคราะห์ยุคสมัย
ในทัศนะของมิกิ คิโยชิ***
**Japan without Philosophy: A Translation and Epoch
Analysis in View of Miki Kiyoshi**

สรายุทธ เลิศปัจจิมนันท์¹ และ รัตน์จิต ทองเปรม²

Sarayuddha Lhaspajchimanandh¹ and Ratjit Thongprem²

^{1,2} คณะมนุษยศาสตร์

^{1,2} School of Humanities

^{1,2} มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

^{1,2} University of the Thai Chamber of Commerce

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทแปลปรัชญานิพนธ์ขนาดสั้นของมิกิ คิโยชิ เรื่อง ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา และทำการวิเคราะห์ทัศนะของมิกิผ่านบริบทแวดล้อมของยุคสมัย ข้อค้นพบของบทความนี้แสดงให้เห็นว่า ปณิธานแห่งยุคสมัยเมจิบางส่วนยืนยันแนวคิดที่ว่า ไม่มีปรัชญาในประเทศญี่ปุ่น เพราะพวกเขาเข้าใจผิดโดยไปกำหนดให้ปรัชญาเป็นวิชาในแขนงหนึ่งของศาสตร์ทางตะวันตก อย่างไรก็ตาม มิกิเสนอว่าปรัชญาคือมโนทัศน์ทางความคิด ดังนั้นการที่ชนชาติญี่ปุ่นมีมโนทัศน์ทางความคิดในแบบของตนเองอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องถกเถียงกันอีกต่อไปในเรื่องการมีอยู่ของปรัชญาญี่ปุ่น

คำสำคัญ: ปรัชญาญี่ปุ่น, ปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่, ประวัติปรัชญาญี่ปุ่น

* บทความนี้ขยายประเด็นเพิ่มเติมจากงานวิจัยเรื่อง ‘การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย’ เฉพาะในหัวข้อ ‘ปัญหาปรัชญาญี่ปุ่น’ ซึ่งในการขยายประเด็นครั้งนี้ได้ทำการแปลปรัชญานิพนธ์ขนาดสั้นเรื่อง ‘ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา’ ของมิกิ คิโยชิ ทั้งบทความตั้งแต่ต้นจนจบ (ในงานวิจัยเดิมเป็นการแปลแค่เพียงบางส่วน) รวมถึงวิเคราะห์ทัศนะของมิกิ คิโยชิเป็นการเพิ่มเติม

Abstract

The aim of this article is to present the translation of Miki Kiyoshi's short philosophical essay titled 'Japan without Philosophy' and to analyze his attitude by context of epoch. The finding of this article shows that some of the Meiji thinkers give their opinions the philosophy does not exist at the time because they mistakenly categorize philosophy as a branch of the Western sciences. However, Miki suggested that philosophy is a concept of thought. Japan as a nation have its concept of thought. Therefore, there is no point to debate about the existence of Japanese philosophy.

Keywords: Japanese philosophy, Modern Japanese philosophy, History of Japanese philosophy

บทนำ

เมื่อเอ่ยถึงปรัชญาญี่ปุ่น (Japanese philosophy) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ที่วางรากฐานโดยนักปรัชญาในกลุ่มสำนักเกียวโต (Kyoto gakuha) ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสกุลความคิดทางปรัชญาที่สำคัญที่สุดในญี่ปุ่น ตามชื่อ คือ ปรัชญาสำนักเกียวโต (philosophy of Kyoto school) หากสืบสอบย้อนไปก่อนหน้าที่จะมีการสถาปนาปรัชญาสำนักเกียวโตในฐานะปรัชญาญี่ปุ่น จะพบว่ากว่าที่ญี่ปุ่นจะมีระบบปรัชญาอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชนชาติตนเองได้นั้น ญี่ปุ่นเองก็ต้องผ่านการทำกิจกรรมทางปรัชญา (philosophizing) มาอย่างคึกคักרבานคำถามพื้นฐานที่สุดนั่นคือการตั้งคำถามต่อชนชาติตนเองว่า “ญี่ปุ่นมีสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาหรือไม่?” ซึ่งเป็นสถานการณ์ของการถกเถียงในกลุ่มปัญญาชนแห่งยุคสมัยเมจิ โดยมีทั้งฝ่ายที่เห็นว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญาขณะที่ฝ่ายเห็นต่างก็เสนอว่าญี่ปุ่นเองก็มีปรัชญาอย่างแน่นอน

ในช่วงเวลาของยุคสมัยแห่งการถกเถียงและทำกิจกรรมทางปรัชญาผ่านคำถามพื้นฐานดังกล่าวเพื่อแสวงหาสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาญี่ปุ่นนั้น ได้ปรากฏว่ามีปรัชญานิพนธ์ที่มีความสำคัญต่อการยุติข้อถกเถียงเรื่องญี่ปุ่นมีหรือไม่มีปรัชญานั้นคือปรัชญานิพนธ์ขนาดสั้นของมิกิ คิโยะชิ (Miki Kiyoshi, 1897-1945) หนึ่งในนักปรัชญาสำนักเกียวโตผู้เป็นลูกศิษย์คนสำคัญของนิชิตะ คิตะโร (Nishida Kitaro, 1870-1945)¹ โดย มิกิ คิโยะชิ ได้เสนอข้อเขียนชิ้นสำคัญนี้ในชื่อ ‘ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา’ ซึ่งเป็นการวิพากษ์อย่างตรงจุดรวมถึงกลวิธีอุปลักษณ์ที่แยบคาย จนทำให้เห็นความคลาดเคลื่อนทางมโนทัศน์และขอบเขตของปรัชญา ยิ่งไปกว่านั้นยังทำให้เห็นอีกว่าเหล่าบรรดาปัญญาชนแห่งยุคสมัยเมจิเองต่างก็ถกเถียงและแสวงหาปรัชญาญี่ปุ่นอยู่บนความเข้าใจผิดและคลาดเคลื่อนไปจากที่ควรเป็น

¹ นิชิตะ คิตะโร ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ และเป็นผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาแห่งเกียวโตร่วมกับทากะนะเบะ ฮาจิเมะ

ดังนั้น ในการสำรวจไปถึงต้นตอของปัญหาดังกล่าวว่าเหตุใดปัญญาชนแห่งยุคสมัยเมจิจึงพากันถกเถียงตลอดจนเห็นต่างในประเด็นที่ว่าญี่ปุ่นมีหรือไม่มีปรัชญา โดยสืบสอบผ่านปรัชญานิพนธ์ของมิกิ คิโยะชิ บทความนี้จึงแบ่งการนำเสนอออกเป็นสามส่วน ได้แก่ 1) ภูมิหลังและบทบาทในทางปรัชญาของมิกิ คิโยะชิ เพื่อให้ทราบถึงประวัติและที่มาที่ไปของเขาโดยสังเขป 2) บทแปลปรัชญานิพนธ์ขนาดสั้นเรื่อง ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา โดยบทแปลนี้จะคงสำนวนตามต้นฉบับอย่างรัดกุมเพื่อสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของมิกิ คิโยะชิอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนการแปลแหล่งความรู้ชั้นปฐมภูมิของปรัชญาญี่ปุ่นสำนึกเกี่ยวโยงไปในพร้อมกัน และ 3) บทวิเคราะห์ทัศนะของมิกิ คิโยะชิ ซึ่งผู้เขียนจะทำการวิเคราะห์ด้วบทรมมาถึงอภิปรายประเด็นสำคัญในบริบทที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการขยายขอบเขตเกี่ยวกับการทำความเข้าใจในสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาญี่ปุ่นได้ต่อไป

มิกิ คิโยะชิ: ภูมิหลังและบทบาทในทางปรัชญา

บทความนี้ต้องการจะนำเสนอแนวคิดที่สำคัญของมิกิ คิโยะชิ ทว่าก่อนที่จะเข้าสู่การศึกษาทัศนะหรือแนวคิดของเขานั้น การสำรวจภูมิหลังและบทบาทในทางปรัชญาก็มีส่วนช่วยให้เข้าใจถึงบริบทแวดล้อมในยุคสมัยที่เขาใช้ชีวิตอยู่ อีกทั้งยังทำให้ทราบถึงอิทธิพลทางปรัชญาที่บ่มเพาะจนเป็นรากฐานแนวคิดของเขาขึ้นมาอย่างเป็นระบบ ดังนั้นในหัวข้อนี้จะทำการสำรวจและนำเสนอประวัติชีวิตของมิกิ คิโยะชิ ไว้โดยสังเขป

มิกิ คิโยะชิ เกิดเมื่อ ค.ศ. 1897 และถึงแก่กรรมในปี ค.ศ. 1945 สิริอายุรวม 48 ปี เขาเป็นหนึ่งในนักปรัชญาสำนักเกียวโต (Kyoto School philosopher) ที่ได้รับคำชื่นชมว่าเป็นผู้มีความคิดทางปรัชญาที่เฉียบแหลมและมีพรสวรรค์ในด้านการเขียนที่เป็นเลิศ แต่ในขณะเดียวกันมิกิก็เป็นนักปรัชญาที่มีชะตากรรมน่าเศร้าที่สุดคนหนึ่ง เขาเกิดที่จังหวัดเฮียวโกะและชีวิตในทางปรัชญาของเขาก็เปิดฉากตั้งแต่วัยเยาว์ยังเรียนอยู่ชั้นมัธยมปลาย โดยเขาได้ก่อตั้งชมรมศึกษาปรัชญาขึ้น ณ โรงเรียนไดอิจิ-โคโตแห่งโตเกียว (Daichi Koto of Tokyo) จากนั้นจึงมุ่งศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิ วิทยาเขตเกียวโต (Kyoto Imperial University) ในปี ค.ศ.

1917 ด้วยความสนใจที่มีต่อแนวคิดทางปรัชญาของนิชิดะ คิตะโร เมื่อเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเกียวโตแล้ว เขาได้รับการบ่มเพาะแนวคิดทางปรัชญาทั้งจากตัวนิชิดะ คิตะโร และ ทานะเบะ ฮาจิเมะ สองนักปรัชญาผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาแห่งเกียวโต รวมถึงยังได้รับการดูแลจากลูกศิษย์ของราฟาเอล ฟอน โคเบอร์ (Raphael von Koeber, 1848-1923)² อย่างฮาตะโนะ เซอิจิ (Hatano Seiichi) และ ฟุคะดะ ยาสุกะซุ (Fukada Yasukazu) ต่อมาเมื่อมิกิสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิ ในปี ค.ศ. 1920 หลังจากนั้นเขายังได้ไปศึกษาปรัชญาที่เมืองไฟรีบวร์ก (Freiburg) ในปี ค.ศ. 1923 ซึ่งเป็นการศึกษาปรัชญาเยอรมันโดยตรงกับไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger, 1889-1976) โดยช่วงเวลานั้นตัวของไฮเด็กเกอร์เองก็กำลังถูกยกย่องให้เป็นดาวเด่นในแวดวงปรัชญาของเยอรมัน (Heisig, Kasulis, and Maraldo, 2011: 702; Piovesana, 2013: 178; Yusa, 1998: 49, 60)

หลังจากบรรลุป่าหมายทางการศึกษาแล้ว มิกิได้เดินทางกลับประเทศญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1925 และได้รับหน้าที่ที่งานอันมั่นคงจากการเป็นอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยโฮเซอิในปี ค.ศ. 1927 ทว่าชีวิตของเขาก็พลิกผันอย่างรวดเร็วในปี ค.ศ. 1930 จากเหตุการณ์ที่ทำให้เขาต้องสูญเสียหน้าที่การงานอันมั่นคงในมหาวิทยาลัยโฮเซอิ เนื่องจากถูกยึดข้อหาและตัดสินให้จำคุกโดยกล่าวหาว่าเขาเป็นพวกฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์เนื่องจากเขาสนใจศึกษาแนวคิดของมาร์กซิสต์ และในปีเดียวกับที่เขาสูญเสียหน้าที่การงานจากการถูกยึดข้อหา ขั้วร้ายเขายังสูญเสียภรรยาอันเป็นที่รักจากเหตุการณ์กรรมด้วยเช่นกัน การถูกยึดข้อหาจนถึงขั้นจำคุกเป็นสาเหตุที่ทำให้เขาไม่สามารถกลับไปทำงานเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยได้อีก เมื่อพ้นโทษแล้วเขาจึงตัดสินใจไปทำงานเป็นนักหนังสือพิมพ์ และในปี ค.ศ. 1942 เขาถูกส่งไปทำข่าวที่ฟิลิปปินส์ในฐานะนักข่าวสายทหาร เมื่อกลับมาที่ญี่ปุ่นอีกครั้ง

² นักปรัชญาชาวรัสเซีย-เยอรมัน ที่รัฐบาลญี่ปุ่นเชิญมาดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำที่มหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิ วิทยาเขตเกียวโต เพื่อสอนปรัชญาให้แก่นักศึกษา/ปัญญาชนคนญี่ปุ่นโดยเฉพาะ โดยโคเบอร์ได้ทำการสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิ เป็นเวลา 21 ปี ตั้งแต่ ค.ศ. 1893 ถึง 1914 ซึ่งนิชิดะ คิตะโรเองก็เคยศึกษาปรัชญาจากโคเบอร์ หรือแม้แต่ักเขียนชื่อดังอย่างนัตสึเมะ โซเซกิก็เคยเรียนกับเขาเช่นกัน

ชีวิตของมิกิก็ยังพบเจอกับโศกนาฏกรรมซ้ำซาก ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1945 เขาถูกจับกุมในข้อหาให้การช่วยเหลือแกผู้ต้องหาในการหลบหนีคดีระหว่างรองลงอาญาจากความผิดฐานละเมิดพระราชบัญญัติควบคุมความสงบสุขของประชาชน (Public Peace Ordinance) ซึ่งผู้ต้องหาคนนั้นก็คือเพื่อนของมิกิที่เพียงแค่แวะมาหาเพื่อที่จะขอแบ่งปันอาหารกับเสื้อผ้า เหตุการณ์นี้ทำให้มิกิถูกส่งตัวไปยังเรือนจำโทโยะทะมะตันชิ ซึ่งเป็นที่ที่ขึ้นชื่อในเรื่องสภาพเรือนจำอันเลวร้าย การถูกส่งตัวไปจำคุกที่โทโยะทะมะทำให้เขาติดโรคจากภายในนั้นและไม่ได้รับการดูแลรักษาจนเชื้อลงสู่ไต ในท้ายที่สุดมิกิก็เสียชีวิตด้วยอาการไตวาย ถือเป็นการปิดฉากชีวิตที่มีแต่โศกนาฏกรรมของเขาในปีเดียวกัน (Heisig et al., 2011: 702; Piovesana, 2013: 179-80; Yusa, 1998: 70)

ถึงแม้ชีวิตของมิกิจะเต็มไปด้วยอุปสรรคและโศกนาฏกรรมจนถึงแก่ความตาย แต่ถึงกระนั้นเขาก็สามารถผลิตผลงานทางปรัชญาที่ยอดเยี่ยมออกมาได้หลายชิ้นด้วยกัน อาทิ การศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ภาวะในทัศนะของปาสคาล, วัตถุนิยมประวัติศาสตร์กับจิตสำนึกแห่งกาลนวมัย, ปรัชญาประวัติศาสตร์, ปรัชญาเทคโนโลยี, กาลสมัยกับศีลธรรม³ และอื่น ๆ อีกหลายชิ้น ส่วนผลงานที่โดดเด่นของเขาคือปรัชญานิพนธ์ที่มีชื่อว่า *ตรรกวิทยาแห่งจินตนาการ* ครั้นภายหลังการมรณกรรมของมิกิ คิโยะชิ ผลงานทั้งหมดของเขาได้ถูกนำมาตีพิมพ์เป็นหนังสือชุด *‘รวมนิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ของมิกิ คิโยะชิ’* (Miki Kiyoshi Zenshu) ซึ่งมีทั้งหมด 20 เล่มด้วยกัน

อย่างไรก็ตาม บทความชิ้นนี้จะหยิบยกเอางานเขียนของมิกิเรื่อง *‘ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา’* ซึ่งเป็นปรัชญานิพนธ์ขนาดสั้นที่ตีพิมพ์ใน *‘รวมนิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ของมิกิ คิโยะชิ (เล่มที่ 16) กาลสมัยกับศีลธรรม: บทบันทึกแห่งยุคสมัย’* (ฉบับรวมพิมพ์ใหม่โดยสำนักพิมพ์อิวะนะมิ) โดยจะทำการแปลและวิเคราะห์เพิ่มเติมใน

³ ข้อเขียนเรื่อง *‘ญี่ปุ่นที่ไร้ปรัชญา’* เดิมถูกตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปรัชญานิพนธ์เล่มนี้ ต่อมาภายหลังได้มีการรวบรวมและตีพิมพ์ใหม่โดยสำนักพิมพ์อิวะนะมิ ปัจจุบันยังมีแต่เฉพาะฉบับภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น (ดูเพิ่ม Miki Kiyoshi, 1968)

ประเด็นที่มีมิกิเองก็เชื่อเชิญให้เราเข้าไปสำรวจถึงยุคสมัยในทางปรัชญาก่อนหน้าเขาเล็กน้อย จากข้อถกเถียงกันในเรื่องการแสวงหาสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาญี่ปุ่น อีกทั้งการสำรวจข้อโต้แย้งในประเด็นนี้ยังทำให้มองเห็นว่าญี่ปุ่นนั้นเป็นประเทศที่ทำการกิจกรรมทางปรัชญากันอย่างจริงจัง และกว่าที่จะได้คำตอบว่าญี่ปุ่นมีหรือไม่มีปรัชญานั้นก็กินเวลายาวนานถึงระยะหนึ่ง จึงเป็นที่น่าสนใจว่าบรรดานักคิดนักปรัชญาและปัญญาชนคนญี่ปุ่นในยุคแห่งการปฏิรูปเมจินั้น คิดเห็นเป็นอย่างไรกับสิ่งที่เรียกว่าปรัชญา

ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา: บทแปล⁴

ข้อเขียนของนากะเอะ โซมิน ได้เสนอไว้ว่า “ชนชาติญี่ปุ่นเรานับแต่บรรพกาลมาจนบัดนี้ยังไร้ซึ่งปรัชญา.” รวมถึงนิชิ อามะเนะเองก็เคยแสดงความคิดเห็นเอาไว้ในทำนองเดียวกัน หากกล่าวว่าญี่ปุ่นปราศจากปรัชญาก็อาจมีทั้งคนโต้แย้งหรือแม้กระทั่งโมโหโกรธา แต่นั่นเป็นเพียงสิ่งที่เกิดจากความแตกต่างด้านความหมายของมโนทัศน์ที่เรียกว่าปรัชญา

ข้อเขียนของอิคุตะ โซโก เสนอไว้ว่า “การสร้างมโนทัศน์ที่เรียกว่าปรัชญาตามอย่างตะวันตกเสียทุกกระเบียด จากนั้นค่อยแสวงหาอะไรที่ตรงกับสิ่งที่ไปสร้างขึ้นมานั้น ย่อมไม่แปลกที่จะไม่พบอะไรเป็นขึ้นเป็นอันในญี่ปุ่นนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน.” ทว่าขณะเดียวกัน ผู้วิพากษ์วิจารณ์ที่โน่นปลายของชีวิตได้หันเหไปสู่คตินิยมแบบญี่ปุ่นในรูปแบบหนึ่ง ก็ต้องยอมรับในสิ่งที่จะกล่าวต่อไปนี้เช่นกัน “เมื่อมีใครมาพูดจาโง่เง่าทำนองว่าตลอดเวลาที่ผ่านมา ไม่เคยมีแนวคิดหรือนักคิดที่ยิ่งใหญ่ในญี่ปุ่นเลย ขนาดคนอย่างซำพเจ้าเองก็คงไม่ฟังแค่ผ่านหู แต่ถ้ามีคนกล่าว

⁴ แปลจากต้นฉบับภาษาญี่ปุ่นของ มิกิ คิโยะชิ สำนักนวนแปล โดย สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์ และ รัตนจิต ทองเปรม (หมายเหตุ: การแปลครั้งนี้ผู้แปลจะทำการคงมหัพภาคเอาไว้ท้ายประโยคตามต้นฉบับทุกประการ เนื่องจากผู้แปลเล็งเห็นว่าภาษาญี่ปุ่นมีการใช้มหัพภาคเป็นตัวบ่งชี้จุดสิ้นสุดของประโยค (ลักษณะเดียวกับในภาษาอังกฤษ) ซึ่งแตกต่างจากภาษาไทยที่ไม่มีการใช้มหัพภาคในท้ายประโยค ดังนั้นเหตุผลที่ผู้แปลจะทำการคงมหัพภาคเอาไว้ก็เพื่อเป็นการป้องกันความคลาดเคลื่อนของทุก ๆ ประโยคในแต่ละบริบทซึ่งจะช่วยให้นำเสนอบทแปลได้อย่างรัดกุมและเป็นไปตามเจตนารมณ์ดั้งเดิมของมิกิ คิโยะชิ)

ว่าบรรพบุรุษของเราไม่เห็นมีทั้งศาสตร์และผู้รู้ในศาสตร์อันยิ่งใหญ่เลย ก็เป็นที่น่าเสียดายว่าข้าพเจ้าคงต้องเห็นดีเห็นงามตามนั้นด้วย.” การกล่าวว่ญีปุ่นไร้ซึ่งปรัชญาจึงเกี่ยวข้องกับปรัชญาในฐานะเป็น “ศาสตร์” ตามความนัยของโซโก

ในแง่นี้ก็เหมือนกับการกล่าวว่วรรณกรรมของญีปุ่นนั้นปราศจากซึ่งกรอบแนวคิด [ทั้งที่จริง ๆ แล้ว] ไม่ใช่ว่วรรณกรรมของญีปุ่นโดยทั่วไปจะไม่มีกรอบแนวคิดใดเลย เพียงแต่ความหมายของมนทัศน์ที่เรียกว่ากรอบแนวคิดได้เปลี่ยนไปตามสามัญสำนึกของชาวญีปุ่นในปัจจุบัน ดังที่กล่าวกันว่านวนิยายญีปุ่นเมื่อครั้งเก่าจบจนปัจจุบันนี้มีแต่นวนิยายเชิงสังวาส ไม่มีนวนิยายรักโรแมนติก (นากะมุระ มุระโอะ) เช่นนี้ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสื่อความนัยดุจเดียวกับที่บอกว่าวรรณกรรมญีปุ่นไม่มีกรอบแนวคิด

ครั้นเมื่อกล่าวว่ชนชาติญีปุ่นไร้ซึ่งปรัชญา ก็อาจสุมเสี่ยงให้คิดว่าปรัชญาในทำนองนั้นไม่มีความจำเป็นต่อญีปุ่น ทั้งที่ในความเป็นจริงเราต้องพึงระวังว่าสภาพการณ์ปัจจุบันได้กลับตาลปัตรโดยสิ้นเชิง

ความสับสนอลหม่านในยุโรปเริ่มปรากฏให้เห็นเด่นชัดโดยมีจุดเริ่มต้นมาจากสงครามกลางเมืองในสเปน จนไม่สามารถมองได้ว่เป็นแค่การกระทบกระทั่งระหว่างประเทศหนึ่งกับอีกประเทศหนึ่งอย่างเช่นฝรั่งเศส รัสเซีย เยอรมัน และอิตาลี เป็นต้น. สภาพการณ์ดังกล่าวยังหมายรวมไปถึงความขัดแย้งระหว่างชนชั้นกับชนชั้น. อีกทั้งยังมีความหมายพิเศษในเชิงสงครามทางความคิด ถือเป็นสงครามทางความคิดในรูปแบบใหม่ที่เข้ามาแทนสงครามทางศาสนาในยุคก่อน สมมติว่เป็นเช่นนั้น ในการเผชิญต่อภัยอันตรายที่ข้องเกี่ยวกับโลกนี้ ญีปุ่นมีแนวคิดอย่างไร หรือมีปรัชญาอะไรให้ยึดถือ กล่าวคือ จะทำเช่นไรให้มนทัศน์แบบญีปุ่นนั้นชอบด้วยเหตุผลจนเป็นที่ยอมรับจากนานาชาติ

การฟื้นฟูด้านต่าง ๆ อาทิ สัมพันธไมตรีญีปุ่น-จีนกัติ หรือสนธิสัญญาพันธมิตรอังกฤษ-ญีปุ่นกัติ ปัจจุบันเรื่องเหล่านั้นไม่ได้จำกัดอยู่แค่ปัญหาระหว่างประเทศหนึ่งต่อประเทศหนึ่งอีกต่อไป แต่หมายรวมไปถึงปัญหาเรื่องชนชั้น ทั้งยังต้องรวมถึงปัญหาเรื่องแนวคิดไปด้วยอย่างเฉพาะเจาะจง การตั้งคำถามว่ชนชาติญีปุ่นมีปรัชญาหรือไม่ จึงไม่ได้เป็นเรื่องที่ข้องแวะแต่เฉพาะกับนักปรัชญาเพียงอย่างเดียว

ยุคสมัยแห่งปรัชญาญี่ปุ่น: บทวิเคราะห์

ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา ปรัชยานิพนธ์ขนาดสั้นของมิกิ คิโยะชิชิ้นนี้ เริ่มต้นด้วยการทบทวนให้เห็นถึงทัศนะที่มีต่อสิ่งที่เรียกว่า *ปรัชญา* จากมุมมองของนักคิดคนสำคัญแห่งยุคเมจิสองคน ได้แก่ นิชิ อามะเนะ (Nishi Amane, 1829-1897) และ นากะเอะ ชโหมิน (Nakae Chomin, 1847-1901) โดยทั้งสองคนเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในช่วงสมัยแห่งการปฏิรูปเมจิ (Meiji Restoration, 1868-1889) ซึ่งเป็นยุคสมัยที่ญี่ปุ่นเปิดรับเอาวิทยาการและองค์ความรู้ต่าง ๆ ของโลกตะวันตกเข้ามาใช้ในการพัฒนาประเทศในทุกมิติ ส่วนการที่นากะเอะและนิชิต่างก็ยืนยันว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญานั้น การสืบสอบภูมิหลังของทั้งสองนักคิดก็มีส่วนช่วยให้เข้าใจถึงบริบทแวดล้อมซึ่งที่นำไปในทัศนะของเขาได้

ทั้งนี้ ภูมิหลังของนิชิ อามะเนะ ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อแวดวงปรัชญาของประเทศญี่ปุ่น เขาเกิดและเติบโตในช่วงปลายยุคเอโดะ (Edo period)⁵ และได้รับการอบรมศีลธรรมจรรยาตามแบบยุวชนชามูโร โดยเน้นศึกษาหลักปรัชญาของซุจี (Zhu Xi philosophy) ตามกรอบคิดของลัทธิขงจื๊อใหม่ (Neo-Confucianism) อย่างไรก็ดีตาม ต่อมาภายหลังกลับเป็นเขาเองที่ทำการวิพากษ์ระบบศีลธรรมจรรยาที่มีรากฐานมาจากขงจื๊ออย่างรุนแรง ซึ่งเป็นผลมาจากการที่เขาได้ทำการศึกษาภาษาอังกฤษและภาษาดัตช์ เพื่อทำหน้าที่แปลเอกสารภาษาตะวันตกในฐานะผู้สำเร็จราชการในโชกุนโทกูงวะ รวมถึงถูกส่งไปศึกษาของคัมภีร์ตะวันตกที่เมืองไคเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ในปี ค.ศ. 1862 และกลับมาในปี ค.ศ. 1865 กระทั่งเข้าสู่สมัยแห่งการปฏิรูปเมจิ นิชิมีบทบาทสำคัญต่อแวดวงปรัชญาในฐานะผู้บุกเบิกการศึกษาปรัชญาตะวันตกในญี่ปุ่น รวมถึงเป็นผู้บัญญัติศัพท์คำว่า *tetsugaku*⁶ (ปรัชญา) ในภาษาญี่ปุ่นเพื่อใช้เทียบเคียงกับคำว่า *philosophy* ซึ่งหมายถึงปรัชญาในภาษาตะวันตก รวมถึงมีบทบาทในการแปลงงานทางปรัชญาที่สำคัญได้แก่ *ประโยชน์นิยม*

⁵ ยุคเอโดะ เริ่มต้นปี ค.ศ. 1603 และสิ้นสุดในปี ค.ศ. 1868

⁶ *sugaku* ดูเพิ่มใน 'การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย' (สรยุทธ เลิศปัจฉิมนันท์, 2561)

ของจอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill's Utilitarianism) และ *ปฏิฐานนิยมของออกุสต์ ก็องต์* (Auguste Comte's Positivism) เพื่อทำการเผยแพร่ในฉบับภาษาญี่ปุ่น ควบคู่ไปกับการเผยแพร่งานเขียนทางปรัชญาของตนเอง (Heisig et al., 2011: 583)

ส่วนภูมิหลังของนากะเอะ โซมิน (นามแฝงในฐานะนักหนังสือพิมพ์) หรือชื่อจริงคือ นากะเอะ โทคุสุเกะ (Nakae Tokusuke) เขาเป็นนักคิดที่มีพื้นเพสนใจในการเรียนรู้แบบตะวันตก (Western learning) เมื่อครั้งได้ไปศึกษาวิชาความรู้ที่ประเทศฝรั่งเศสเขาจึงทึ่งในความสนใจใคร่รู้ไปกับการศึกษาปรัชญา กฎหมาย รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวรรณกรรม อีกทั้งเขายังให้ความสนใจเป็นพิเศษเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติ (natural rights) ด้วยความสนใจและทึ่งเท่นี้เองที่ผลักดันให้เขาทำการแปล *สัญญาประชาคมของรูสโซ* (Rousseau's Social Contract) และเคลื่อนไหวในทางการเมืองโดยตีพิมพ์บทความวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างต่อเนื่อง ส่วนในด้านปรัชญาเขาเป็นนักอเทวนิยม (atheist) ที่มีทัศนะแบบนักสสารนิยม (materialist) โดยเสนอแนวคิดผ่านงานชิ้นสำคัญคือปรัชญานิพนธ์เรื่อง 'ไม่มีพระเจ้า ไม่มีพระจิต' (No God, No Soul) ซึ่งเป็นการตั้งคำถามกับแก่นสารที่แท้ (true substance) ของจิต ร่างกาย และการดำรงอยู่ของพระเจ้า (Heisig et al., 2011: 604)

เมื่อพิจารณาถึงภูมิหลังของทั้งนิชิ อามะเนะ และ นากะเอะ โซมิน ทั้งคู่ต่างเป็นนักคิดฝ่ายก้าวหน้าที่นิยมในองค์ความรู้ตะวันตก แต่การที่ทั้งคู่ต่างมีทัศนะที่เห็นพ้องไปในทางเดียวกันว่า ชนชาติญี่ปุ่นไม่มีสิ่งที่เรียกว่าปรัชญานั้น เกิดจากการมองว่าปรัชญา คือ วิชาความรู้ของตะวันตก เมื่อมองย้อนกลับมาที่ญี่ปุ่นซึ่งในเวลานั้นยังศึกษาองค์ความรู้ของจีนเป็นหลัก โดยเฉพาะหลักศีลธรรมจรรยาของขงจื๊อที่ถูกวางรากฐานในญี่ปุ่นมาอย่างช้านาน ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ทั้งคู่จะมองว่าประเทศญี่ปุ่นไม่มีปรัชญาอย่างที่ตะวันตกมี

อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถพิจารณาเรื่องนี้ได้เพียงผ่านๆ และไม่ควรวนดัดลिनว่าข้อเสนอของนิชิและนากะเอะนั้นต้นตอขึ้นเพียงเพราะเขายืนยันว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญา กล่าวคือ หากอาศัยมุมมองของคนยุคปัจจุบันเช่นเราเข้าไปขบคิดปัญหาว่า

ประเทศญี่ปุ่นมีปรัชญาเป็นของตัวเองหรือไม่ คนในยุคสมัยปัจจุบันเช่นเราก็อยมตอบว่ามี นั่นเพราะองค์ความรู้ทางปรัชญาในยุคสมัยปัจจุบันของเรามีความกว้างขวาง ความเข้าใจในรายละเอียด ขอบเขต รวมไปถึงกระบวนทัศน์ทางปรัชญาต่าง ๆ จึงช่วยให้เรามองออกว่าแบบใดแบบหนึ่งคือปรัชญา ไม่ว่าจะเป็นปรัชญาตะวันตกหรือปรัชญาตะวันออกก็ตาม แต่หากย้อนไปสู่ห้วงเวลาในยุคสมัยเดียวกับนิธิองค์ความรู้ทางปรัชญาของญี่ปุ่นยังถือว่าอยู่ในช่วงตั้งไข่ จุดนี้สังเกตได้จากการที่ประเทศญี่ปุ่น (ก่อนสมัยของนิธิ) ไม่เคยมีคำว่าปรัชญาอยู่ในสารบบของคำภาษาญี่ปุ่นมาก่อน กล่าวคือไม่มีทั้งคำดั้งเดิมของญี่ปุ่นเองและไม่มีทั้งคำญี่ปุ่นที่ใช้เทียบเคียงกับ philosophy (กระทั่ง นิธิ ได้มาบัญญัติ tetsugaku ขึ้นใช้ในภายหลัง) ฉะนั้นเมื่อคำคำนี้ไม่เคยปรากฏอยู่ในสารบบมาก่อน ย่อมหมายความว่าเราจะมองให้เห็นกระบวนทัศน์ทางปรัชญาหรือจำแนกได้ว่าอะไรคือกรอบคิดทางปรัชญาก็เป็นสิ่งที่ยากเย็นสำหรับในยุคสมัยนั้น และส่งผลให้ทั้งนิธิหรือแม้แต่anakazeต่างพากันมองว่าปรัชญามีสถานะค่อนข้างไปในทางที่เป็นศาสตร์ (ของตะวันตก) มากกว่าที่จะมองว่าเป็น กิจกรรมการถกเถียงที่มุ่งไปสู่การตระหนักรู้ทางปัญญา⁷ (ในที่นี้หมายถึง philosophizing / doing philosophy)

รวมถึงบรรยากาศในยุคแห่งการปฏิรูปเมจิซึ่งญี่ปุ่นเปิดรับเอาวิทยาศาสตร์กับปรัชญาเข้ามาในเวลาไล่เลี่ยกันก็ทำให้มองได้ว่า วิทยาศาสตร์เป็นวิชาความรู้ของโลกตะวันตกที่ศึกษาถึงวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งกรอบคิดเช่นนี้ยังซ้อนทับไปถึงปรัชญาที่ถูกมองในลักษณะเดียวกันคือเป็นวิชาความรู้ของโลกตะวันตกที่ศึกษาถึงอภิปรัชญา (metaphysics) ญาณวิทยา (epistemology) และคุณวิทยา (axiology) ด้วยเหตุนี้จึงไม่แปลกที่นิธิและanakazeต่างก็ยืนยันว่าจะอย่างไรเสียญี่ปุ่นก็ไม่มีปรัชญาอย่างแน่นอน เพราะทั้งคู่ต่างก็มีจุดตั้งต้นในทัศนะของตนเองว่าปรัชญาคือปรัชญาตะวันตกเท่านั้น อีกทั้งการตั้งต้นทัศนะที่มีต่อปรัชญาเช่นนี้

⁷ ประเด็นเรื่องการทำปรัชญาหรือกิจกรรมทางปรัชญาที่ถกเถียงกันถึงขอบเขตของปรัชญาญี่ปุ่น ดูเพิ่มใน *การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย* (สรายุทธ เลิศปัจจิมพันธ์, 2561)

ก็ยังไปปรากฏให้เห็นในข้อเสนอของ อิกุตะ โซโก (ทัศนะช่วงต้น) ด้วยเช่นกัน จากการที่เขายืนยันหนักแน่นว่าไม่มีประโยชน์ที่จะแสวงหาปรัชญาของญี่ปุ่น เพราะเป็นแค่เพียงการทำตามอย่างปรัชญาของตะวันตก

เมื่อพิจารณามาถึงจุดนี้ ต่อคำถามที่ว่าญี่ปุ่นมีปรัชญาหรือไม่ จึงไม่ควรถูกนำมาเป็นประเด็นที่จะใช้หักหาญเพื่อเอาชนะคะคานกันอย่างเอาเป็นเอาตายว่าฝ่ายใดถูกหรือฝ่ายใดผิด ดังที่มิกิ คิโยะชิเองก็มีทัศนะต่อกรณีนี้ว่า “...นั่นเป็นเพียงสิ่งที่เกิดจากความแตกต่างด้านความหมายของมโนทัศน์ที่เรียกว่าปรัชญา” (Miki, 1968: 153) กล่าวคือ การถกเถียงเรื่องญี่ปุ่นมีหรือไม่มีปรัชญาที่ผ่านมานั้น อันที่จริงแล้วไม่มีฝ่ายใดเลยที่กำลังแสวงหาปรัชญาญี่ปุ่นอย่างแท้จริง หากแต่เป็นความพยายามถกเถียงจากจุดยืนของตัวเองว่านิยามของใครถูกต้องกว่ากันก็เท่านั้น ซึ่งแม้แต่อิกุตะ โซโก ที่เคยร่วมถกเถียงในประเด็นเดียวกันนี้ (ญี่ปุ่นมีปรัชญาหรือไม่) ก็เช่นกัน เพราะต่อมายุภายหลัง อิกุตะ (ทัศนะช่วงปลาย) ก็ยังมีท่าทีที่เปลี่ยนไป โดยหันเหให้ความสำคัญกับการแสวงหาปรัชญาญี่ปุ่นผ่านนักคิดที่ยิ่งใหญ่ในญี่ปุ่น มากกว่าที่จะมองว่าปรัชญาเป็นแค่วิชาความรู้ (ศาสตร์) ของตะวันตก

สำหรับการเปลี่ยนท่าทีของอิกุตะ โซโกดังกล่าว ตัวของมิกิเองก็สนับสนุนในแนวทางนี้เช่นกัน เพราะเป็นการเชื้อเชิญให้เหล่าปัญญาชนเมจิหันมาพิจารณาและแสวงหาสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาญี่ปุ่นในแบบที่ควรจะเป็น โดยมองหาจากนักคิดในชนชาติของตนเอง โดยไม่เอาปรัชญาไปตีखลุมรวมกับศาสตร์ของตะวันตก ซึ่งจะช่วยให้มองหาสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาญี่ปุ่นได้ชัดแจ้งยิ่งขึ้น ดังที่มิกิเองก็เน้นย้ำว่า “การกล่าวว่าญี่ปุ่นไร้ซึ่งปรัชญาจึงเกี่ยวข้องกับปรัชญาในฐานะเป็น ‘ศาสตร์’ ตามความนัยของโซโก” (Miki, 1968: 154) คำกล่าวนี้ของมิกิคือการย้ำอย่างหนักแน่นว่า ญี่ปุ่นจะไร้ซึ่งปรัชญาอีกต่อไปตราบนานเท่านานหากยังคงหมกมุ่นอยู่กับการจัดประเภทให้ปรัชญามีสถานะเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของตะวันตก เพราะการมองหาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่นเพื่อบอกว่านั่นคือปรัชญาญี่ปุ่นย่อมเป็นสิ่งที่ไม่มีทางเป็นไปได้อย่างแน่นอน แต่หากเริ่มต้นจากการมองหาว่ามีนักคิดคนใดในญี่ปุ่นที่เคยเสนอมโนทัศน์ทางความคิดอันยิ่งใหญ่ไว้บ้าง การมองหาปรัชญาในญี่ปุ่นด้วยท่าทีเช่นนี้ย่อมนำไปสู่คำตอบที่ชัดเจน เจกเช่นต่อมาที่ทำให้นักคิดและนักวิชาการ

ด้านปรัชญาของญี่ปุ่นได้สืบสอบย้อนกลับไปจนค้นพบว่า “โดเจ็น คือ นักคิดทางปรัชญาคนแรกของญี่ปุ่น” (Raud, 2016: 9) ซึ่งเท่ากับเป็นการยืนยันว่าชนชาติญี่ปุ่นเองก็มีสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาอยู่ในที่

ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นท่าทีที่ควรจะเป็นในการแสวงหาปรัชญาญี่ปุ่น มิก็ได้อาศัยการอุปลักษณะเพิ่มเติมโดยเปรียบเทียบกับ การแสวงหาวรรณกรรมญี่ปุ่นในห้วงวรรณกรรมของโลกใบนี้ ซึ่งหากกล่าวไว้ในวรรณกรรมของคนญี่ปุ่นไม่มีมโนทัศน์ของคนญี่ปุ่นก็เห็นจะเป็นไปไม่ได้ หรือการกล่าวว่านวนิยายอิโรติกไม่ใช่นวนิยายรัก เพราะมโนทัศน์เรื่องความรักควรมีแต่ในนวนิยายโรแมนติก เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปว่า สมัยก่อนนั้นไม่มีนวนิยายรักในญี่ปุ่นเพราะคนญี่ปุ่นในสมัยก่อนเขียนกันแต่นวนิยายอิโรติก ข้อสรุปทำนองนี้ก็ยิ่งเป็นไปไม่ได้อีกเช่นกัน ดังนั้นกลับมาที่การพิจารณาว่า ญี่ปุ่นมีปรัชญาเป็นของตนเองหรือไม่ ด้วยการอุปลักษณะเช่นนี้ย่อมทำให้เห็นว่ ข้อถกเถียงที่ผ่านมาของปัญญาชนแห่งเมจิจำนวนหนึ่งซึ่งยืนยันกรานว่า ญี่ปุ่นไม่มีปรัชญาเพราะพยายามไปควานหาสิ่งนั้น (philosophy) จากศาสตร์ของทางตะวันตก (Western sciences) เช่นนี้ย่อมเป็นอะไรที่ผิดฝาผิดตัว และจึงไม่แปลกที่ปัญญาชนแห่งเมจิในยุคสมัยหนึ่งจะพากันหลงผิดว่าญี่ปุ่นนั้นไร้ซึ่งปรัชญา

นอกจากนี้ มิก็ยังได้แสดงให้เห็นถึงความกังวลที่มีต่อสถานการณ์ของโลกในข้อเขียนช่วงท้ายของเขาดังนี้ “ครั้นเมื่อกล่าวว่าชนชาติญี่ปุ่นไร้ซึ่งปรัชญา ก็อาจสุ่มเสี่ยงให้คิดว่าปรัชญาในทำนองนั้นไม่มีความจำเป็นต่อญี่ปุ่น ทั้งที่ในความเป็นจริงเราต้องพึงระวังว่า สภาพการณ์ในปัจจุบันได้กลับตาลปัตรโดยสิ้นเชิง” (Miki, 1968: 154) หากกล่าวอย่างขยายความ มิก็มองเห็นว่าการทำปรัชญา (doing philosophy) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของโลกโดยตรง หากปล่อยให้ตึกหักเอวว่าประเทศญี่ปุ่นไร้ซึ่งปรัชญา ก็มีความเป็นไปได้ว่าญี่ปุ่นอาจจะกำลังทำในสิ่งที่ขัดแย้งกับสถานการณ์ที่ดำเนินอยู่ในโลกใบนี้ เกี่ยวกับความกังวลนี้ หากพิจารณาร่วมกับภูมิหลังของมิก็จะพบว่า ปรัชญานิพนธ์เรื่องญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญานี้ เผยแพร่ในปีค.ศ. 1936 ซึ่งเป็นช่วงที่ไฮเด็คเกอร์ได้ปลุกกระแสให้นักปรัชญาละวางอภิปรัชญาเพื่อหันเหความสนใจมาสู่การให้ความสำคัญกับภววิทยาที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ประเด็นที่อยู่ในกระแสนั้นจึงเกี่ยวกับการถกเถียงถึงปัญหามนุษย

ภาวะเป็นประการหลัก หากญี่ปุ่นเพิกเฉยต่อปรัชญาย่อมเท่ากับว่าญี่ปุ่นกำลังเพิกเฉยต่อปัญหามนุษยภาวะด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจกลายเป็นว่าญี่ปุ่นกำลังทำในสิ่งที่กลับตาลปัตรกับสถานการณ์ของโลกอย่างที่เราเห็นกังวล

ยิ่งไปกว่านั้น มิกิยังเผยถึงความวิตกกังวลที่ญี่ปุ่นต้องเผชิญกับสายตาของชาวโลก ในกรณีที่ยอมรับว่าญี่ปุ่นปราศจากซึ่งปรัชญาและมองปัญหาต่าง ๆ อย่างตื้นเขิน อาทิ ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา หรือความขัดแย้งในด้านศาสนา วัฒนธรรม และที่สำคัญที่สุดคือปัญหาความเป็นมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการปะทะกันทางชนชั้น ซึ่งมิกิมองว่าปัญหาเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องถกเถียงกันผ่านมโนทัศน์ทางปรัชญาเพื่อให้สามารถพิจารณากันได้ถึงรากเหง้าของปัญหาด้วยเหตุนี้ หากญี่ปุ่นไม่เห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าปรัชญา หรือยอมรับว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่สถานการณ์ของโลกกำลังตึงเครียดและใกล้จะเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง⁸ ซึ่งญี่ปุ่นมีส่วนเข้าไปพัวพันอย่างยิ่ง สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อความวิตกกังวลของมิกิเป็นอย่างสูง ดังที่เขาได้ตั้งคำถามทิ้งท้ายเอาไว้ว่า “สมมติว่าเป็นเช่นนั้น ในการเผชิญต่อภัยอันตรายที่ข้องเกี่ยวกับโลกนี้ ญี่ปุ่นมีแนวคิดอย่างไร หรือมีปรัชญาอะไรให้ยึดถือ กล่าวคือ จะทำเช่นไรให้มโนทัศน์แบบญี่ปุ่นนั้นชอบด้วยเหตุผลจนเป็นที่ยอมรับจากนานาประเทศ” (Miki, 1968: 155)

ฉะนั้นการถามว่า ญี่ปุ่นไร้ซึ่งปรัชญาจริงหรือไม่? จึงถือเป็นคำถามพื้นฐานที่มีบริบทอันซับซ้อนอยู่ในการตั้งคำถามนี้ด้วยเช่นกัน และเป็นปัญหาที่ไม่ได้จำกัดแต่เฉพาะในหมู่นักปรัชญาแต่เป็นปัญหาของคนญี่ปุ่นทุกคน ดังที่มิกิได้พยายามเน้นย้ำอย่างยืดยาวว่า “การตั้งคำถามว่าชนชาติญี่ปุ่นมีปรัชญาหรือไม่ จึงไม่ได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องแต่เฉพาะกับนักปรัชญาเพียงอย่างเดียว” (Miki, 1968: 155) ในแง่นี้จึงแสดงให้เห็นท่าทีที่ขัดแย้งของเขาวาเขาให้ความสำคัญกับการทำปรัชญามากกว่าการมาถกเถียงกันเพื่อหานิยามว่าปรัชญาญี่ปุ่นคืออะไรและมีหรือไม่ เพราะจะอย่างไรเสียชนชาติญี่ปุ่น ณ เวลานั้นก็มีสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาญี่ปุ่นแล้วอย่าง

⁸ สงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มต้นในปี ค.ศ. 1939 และจบลงในปี ค.ศ. 1945 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่มิกิ คิโยะชิถึงแก่กรรม รวมถึงนิชิตะ คิตะโรอาจารย์ของเขาก็ถึงแก่กรรมใน ปี ค.ศ. 1945 ด้วยเช่นกัน

แน่นอนซึ่งเป็นผลมาจากการสร้างกระบวนการทัศน์ปรัชญาในแบบญี่ปุ่นได้เป็นผลสำเร็จ โดยคุณูปการของนิชิตะ คิตะโร ผู้ที่เป็นอาจารย์ของเขานั่นเอง

บทสรุป

มิกิ คิโยะชิ เขียนปรัชญานิพนธ์ขนาดสั้นเรื่องญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญาขึ้นมา เพื่อเป็นการตอบคำถามว่าจะอย่างไรเสียก็เป็นไปไม่ได้ที่ญี่ปุ่นจะไร้ซึ่งปรัชญา แม้เขาจะไม่ได้แสดงออกเป็นข้อเขียนอย่างตรงไปตรงมา แต่ความนัยต่าง ๆ ที่ปรากฏให้เห็นในงานเขียนชิ้นนี้ก็เป็นที่ชัดแจ้งว่า ปรัชญาญี่ปุ่น เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแน่นอน รวมถึงยังมีความสำคัญที่จะนำพาญี่ปุ่นให้ไปสู่ข้อถกเถียงเดียวกับสังคมประชาคมโลก จึงกล่าวได้ว่าความสำคัญของปรัชญานิพนธ์ชิ้นนี้ของมิกิ คือการเรียกร้องให้ญี่ปุ่นตระหนักและเอาใจใส่ต่อปัญหาที่เป็นสากล เพื่อพัฒนาสังคม ผู้คน และประเทศไปสู่จุดที่นานาประเทศให้การยอมรับ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าท้ายที่สุดสถานการณ์ของญี่ปุ่นก็กลับตาลปัตรอย่างที่มีมิกิเคยวิตกกังวล ซึ่งก็คือการที่ญี่ปุ่นเข้าไปมีส่วนร่วมกับสงครามโลกครั้งที่สอง และจบลงด้วยความเสียหายยับยั้งจนนำมาสู่ความพ่ายแพ้ของญี่ปุ่น

อย่างไรก็ดี ในแง่มุมของแวดวงปรัชญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาญี่ปุ่น การเผยแพร่งานเขียนชิ้นนี้ของมิกิ มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากต่อการแยกแยะกระบวนการทัศน์ของศาสตร์และของปรัชญา เพื่อโน้มน้าวให้นักคิดหรือนักวิชาการในญี่ปุ่นได้มองเห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าปรัชญา อีกทั้งการวิพากษ์ข้อเสนอของปัญญาชนแห่งเมจิที่ยิ่งใหญ่ในแวดวงปรัชญาอย่างนิชิ อามะนะะ, นากะเอะ โชมิน, และ อิคุตะ โซโก ก็มีส่วนช่วยให้มองเห็นปัญหาก่อนหน้า ที่ปรัชญาถูกนำไปตีขลุมรวมเป็นแขนงหนึ่งของศาสตร์อย่าง เช่น วิทยาศาสตร์ และทำให้การศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาของญี่ปุ่นได้กลับมาสู่ที่ทางอย่างที่เราควรจะเป็น ดังนั้น ปรัชญานิพนธ์ชิ้นสำคัญเรื่อง ‘ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา’ จึงถือเป็นงานเขียนด้านประวัติปรัชญาฉบับรวบรัดที่ฉายให้เห็นจุดตั้งต้นของการแสวงหาสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาญี่ปุ่นในยุคสมัยที่ญี่ปุ่นเพิ่งเปิดรับเอาทั้งวิทยาศาสตร์และปรัชญาของตะวันตกเข้าสู่ประเทศเป็นครั้งแรกได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- สรายุทธ เลิศปัจจิมนันท์. (2561). **การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย.** (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์และ
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- Heisig, James W., Thomas P. Kasulis, and John C. Maraldo, eds. (2011).
Japanese Philosophy: A Sourcebook. Honolulu: University of Hawai'i
Press.
- Miki, Kiyoshi. (1968). "Japan without Philosophy [哲學のない日本]." Pp.
153–155 in **Miki Kiyoshi Complete Collection (Vol. 16): Epoch and
Morality: Record of Modernity [三木清全集〈第十六卷〉時代と道徳・現
代の記録]**. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Piovesana, Gino K. (2013). **Recent Japanese Philosophical Thought 1
862-1996: A Survey.** London: Routledge.
- Raud, Rein. (2016). "Classical Japanese as a Vehicle of Philosophical
Thought." Pp. 9–24 in **Critical Perspectives on Japanese Philosophy,**
edited by T. Morisato. Nagoya: Nanzan Chisokudo.
- Yusa, Michiko. 1998. "Philosophy and Inflation. Miki Kiyoshi in Weimar
Germany, 1922-1924." **Monumenta Nipponica.** 53,(1), 45.

ภาคผนวก: ดัชนีปรัชญานิพนธ์ขนาดสั้นของมิกิ คิโยะชิ ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา

「哲學のない日本」

三木清

「我日本、古より今に至るまで哲學無し」と、中江兆民は書いてゐる。西周も同様の意見を述べたことがあると聞いてゐる。日本に哲學がないと云へば、反對する者、憤慨する者も多いであらうが、それは哲學といふ概念の意味の相違によることである。

「哲學といふ概念を、西洋風にちゃんと作り上げて来て、さてそれに當てはまるやうな物を、これまでの日本に捜し求めた時、あまり立派な物を發見し得ないのは無理もない話である」と、生田長江は書いてゐる。併し、この晩年一種の日本主義に轉向した批評家も、次のことは認めねばならなかつた。「從來日本に、偉大なる思想及び思想家がなかつたといふやうな、馬鹿なことを言ふ人間があれば、流石の私も聞き流しにしないつもりだけれども、我々の先祖に、偉大なる學問も學者もなかつたぢやないかと言ふ者に對しては、殘念ながら其の通りと、同ぜざるを得ないのである」。日本に哲學がないと云ふのは、長江のいはゆる「學問」としての哲學に關してゐるのである。

同じやうに、日本の文學には思想がないと云はれてゐる。日本の文學に一般に思想がなかつたのではない。むしろ思想といふ概念の意味が現代の日本人の常識にとつて變つてきてゐるのである。從來日本の小説は情事小説のみであつて、戀愛小説はなかつたといふこと(中村武羅夫氏)も、日本の文學には思想がないといふのと同様の意味において云はれ得ることである。

日本に哲學がないと云へば、そのやうな哲學は日本には不要だと考へられるかも知れない。併し事實は現在全く反對になつてゐることに注意しなければならぬ。

スペインの内亂を契機として愈々明瞭になつたヨーロッパの混亂は單にフランス、ロシヤ、ドイツ、イタリアといふやうな國と國との争ひとしてのみ見ることができぬ。それは階級と階級との争ひの意味を含んでゐる。しかもそれは特に思想戦争の意味をもつてゐる。それは昔の宗教戦争に代る新しい思想戦争である。もしさうだとすれば、この世界的危機に、日本は如何なる思想、如何なる哲學をもつて對しようとするのであるか。いはゆる日本の思想は如何にして國際的妥當性を有するのであるか。

日支親善、日英同盟の復活などと云つても、それは今日もはや單に國と國との問題に留まらず、階級の問題、更に特に思想の問題を含むことを考へねばならぬ。日本に哲學があるかといふ問ひは、單に哲學者にのみ關はることでない。